

A

Affaldsgrube Gravet hul til affald.

Afladshandel Handel med tiden i skærsilden. Ved at betale til kirken kunne man, på forhånd, købe sig til en kortere tid i Skærsilden. Et stort beløb betød en kort tid i skærsilden.

Ave Maria En særlig katolsk bøn til Jomfru Maria.

B

Bindingsværkshus Hus, hvor murene er bygget op med et skelet af træstolper. Mellem stolperne blev murene fyldt ud med teglsten eller lerklining.

Biskop/bisp Den katolske kirkes overhoved i et stift (geografisk område). Havde plads i rigsrådet (landets regering), og var en meget magtfuld person i middelalderen.

Bispestav Efterligning af en hyrdestav, som bispen går med ved forskellige ceremonier.

Broge Underbukser.

Brokade Mønstret stof ofte blank/mat mønster.

Bøder garn Reparerer fiskenet.

Byhyrde Hyrde ansat af byen, til at vogte indbyggernes kreaturer på byens fælles enge.

Børglum Kloster Kloster beliggende nær ved Løkken i Vendsyssel. Tilhørte Præmonstratenserordenen frem til reformationen i 1536. Har til tider været hovedsæde for stiftets biskop. Kloster og bispestol var to selvstændige og adskilte institutioner. Biskoppen boede således udenfor selve klosteret.

Børglum Stift Oprindeligt Vendsyssel Stift. Fik navn fra Børglum, da biskoppen i tidlig middelalder bosatte sig her. Omfattede Vendsyssel, Hanherred, Thy og Mors.

C

Cølibat Leve som ugift. Præsterne skal kun tjene gud, kun være "gift" med gud.

D

Doublet En stramtsiddende jakke.

E

Ege Båd udhugget af træstamme.

F

Faste Periode, på 40 dage fra Fastelavn til påske, hvor man ikke må spise kød.

Ferle Et afstraffelsesinstrument brugt i skolen

Fersk Frisk madvare

Flynder Fladfisk

Frådsten Porøs kalksten, dannet som kalkaflejringer ved kilder med højt indhold af bikarbonat. Let at forarbejde i våd tilstand, men hård og vejrbestandig når tørret.

G

Gejstlig Knyttet til kirken, personer, der er kirkeligt uddannet.

Gilder Sammenslutning af borgere ofte med religionen som samlingspunkt. Gilderne hjalp dem, der mistede forsørgere og fattige håndværkere.

Glarhul Et lille glas vindue.

Grube Et hul i jorden, der bruges til latrin/toilet eller affald.

H

Helgen Særlig hellig person.

Helgendage Dage hvor de forskellige helgener fejres.

Hoser Løse rør af stof, der ender i en trekant foroven, trækkes på benene, og sættes fast i bæltet. Hoser kan evt. være med fødder.

Hospital En bolig for fattige. I forbindelse med klostre, kunne hospitaler også tage sig af syge.

Hvidebrødre Munke af karmeliterordenen kaldtes hvidebrødre, på grund af de hvide kapper de bar.

Hør En plante, hvis fibre kan bruges til tekstilfremstilling.

Håndværkerlav Sammenslutning af håndværkere, som bestemte, hvem der måtte drive selvstændigt erhverv og havde opsyn med uddannelse af lærlinge.

I

Ildbæk Ophøjet plads til bål. Bålet brugtes til madlavning og opvarmning. Røgen drev ud gennem en lyre/et hul i taget

J

Jep Friis Biskop i Børglum stift 1453-1486, også kaldet Jacob Friis. En vej i Sæby er opkaldt efter ham.

K

Kakkelpotter Keramikpotter, der sættes ind i siden på kakkelvognen, for at give større overflade som kunne afgive varme.

Kanonisk Kirkens lov eller regler kaldtes den kanoniske ret.

Karmeliter En munk i karmeliterordenen.

Katolsk Den største gren af den Kristne kirke. Den katolske kirkes overhoved er Paven i Rom. Den katolske kirke er inddelt i bispedømmer eller stifter, hvor biskoppen har det overordnede ansvar. Den katolske tro var herskende i Danmark i middelalderen.

Kjortel En beklædningsdel, en lukket bluse/dragt med større eller mindre ærmer.

Kloster Bygning, hvor munke eller nonner boede i et religiøst fællesskab, ofte helt eller delvist adskilt fra det øvrige samfund.

Klæde Stof.

Kofte Halvlang trøje lavet af stof.

Komulesko En sko med en meget bred snude.

Købstadsbevilling Byen bliver en købstad. Kongen udsteder bevillingen, der giver særlige rettigheder i forhold til handel i og uden for byen.

Købstadsrettigheder Rettigheder/love, som kun gjaldt inden for byen.

Køgemester Kok eller den, der administrerede køkkenet i større husholdninger.

Kålgård Et indhegnet jordstykke, hvor der dyrkes grøntsager. Det er en del af det jordstykke, der ligger tættest ved huset. I byen er jordstykket ofte et langt smalt stykke i ca. husets bredde, det stykke man i dag ville kalde haven.

L

Latrin Toilet

Latringrube Gravet toilet hul.

Lav Se håndværkerlav

Lergulv Gulv af stampet ler eller jord.

Lerklinet Hus, hvor murene er lavet af flettede grene med lerklinet/klemt på.

Linned Lærredsvævet stof lavet af hør.

Luther/lutheransk Martin Luther var en tysk munk, der udviklede nye tanker (Lutheransk) om den katolske kirke, som førte til reformationen. Luther var særligt imod magtmisbrug i kirken, samt kirkens handel med aflad.

Lyre Åbning i taget, hvor røgen fra ildstedet kan slippe ud.

M

Mariested Munkenes navn for Sæby.

Messe Kirkelig handling i den katolske kirke.

Middelalder Den historiske periode, der i Danmark varede fra vikingetidens afslutning i 1066 frem til reformationen i 1536.

Mitra Særlig hat, som bispen bærer ved forskellige ceremonier. Spids og buet.

Munkesten Teglsten. Store mursten lavet af ler. De var større end moderne mursten, op til 30 cm lange, 15 cm brede og 10 cm høje.

N

Naturhavn Havn skabt af naturen selv i for eksempel en bugt eller et å-udløb som ved Sæby.

Nefatavl Et brætspil.

Niels Stygge Rosenkrantz Biskop i Børglum stift fra 1486 – 1519, morbroder til den sidste biskop, Stygge Krumpen.

Nålebundne Syet med nål, en særlig syteknik, der giver et stykke stof, der minder lidt om noget der er hæklet.

O

Olden Frø fra eg og bøg.

P

Patiner En træsko, der består af en træbund og remme til fastspænding på foden. Patiner kan være meget høje.

Peblinge Elever.

Pergament "Papir", men lavet af tynd dyrehud, brugtes til de første bøger.

Pigsten Små runde sten lagt ned i sand. Lægges så tæt, at de danner en ens jævn flade.

Protestantisk Gren af den kristne kirke, der opstod som protest mod den katolske kirke i middelalderen baseret på Luthers reformer.

Q

R

Reformationen Reform, hvor lande gik fra den katolske til den protestantiske religion. Det skete i Danmark i 1536, og afsluttede den tid, der kaldes Middelalderen.

Røgovn Ovn lavet af ler. Røgen kommer ud samme sted, som man fyrer ind, den kan fyres i fra ildstedet.

S

Sebbi Gammel stavform af navnet Sæby.

Sjælmesse Bønner for afdødes sjæle.

Skamkapsel Trekantet tøjstykke, som dækker skridtet. Ofte polstret og dekoreret.

Skærsilden Opholdssted før man kom i himmel eller helvede, her blev man pint og plaget, dog ikke om søndagen, den var helligdag.

Sortsyning Broderi med sort silke på hør/lærred eller bomuld. Meget flot, grafisk effekt selvom der syes med enkle stikkesting.

Stenhus Hus bygget af munkesten/teglsten, modsat lerklinede eller bindingsværkshuse.

Stift En kirkelig, geografisk inddeling af landet hvis øverste person er biskoppen.

Strudhætte Hætte med skulderslag og "hale".

Stygge Krumpen Stygge Krumpen var adelsmand og den sidste katolske biskop i Børglum stift fra 1519 frem til reformationen i 1536, hvor han blev fængslet. Han var en af rigets mest magtfulde mænd, og ejede som biskop flere herregårde i Vendsyssel. Blandt andet Sæbygård og også købstaden Sæby.

Sydesalt Salt lavet af inddampet havvand.

Syldesten Fundamentsten, som regel store flade kampesten.

Sæby By ved udmundingen af Sæby Å på Vendsyssels østkyst. Sæby betyder Sø-By, hvor sø betyder Hav, altså Byen ved Havet. Kendt fra 1400tallet, og fik købstadsrettigheder i 1524.

Sæbygård Herregård ved Sæby. Sæbygård tilhørte biskoppen i Børglum. De sidste biskopper opholdt sig ofte på Sæbygård. Her var god jagt, og her kunne de administrere deres købstad, Sæby.

T

Tangsalt Salt lavet af tørret tang, der brændes og derefter udvaskes asken med havvand

Tavl Områderne mellem træværket i et bindingsværkshus.

Teglsten Mursten, lavet af brændt ler se også: Munkesten.

Ten En pind med en vægt i den ene ende. Bruges til at sno fibre til garn.

Tiende Afgift til kirken, en tiendedel af høsten eller ens indkomst.

Tunika En beklædningsdel, en trekantet lang løs bluse med ærmer.

U

Ummelandsfart "Nord om Landet" (Ummelandt: fra hollandsk) Sejlroute fra nordsøen/Holland til Østersøen med Hansestæderne og Baltikum. Ofte forbundet med stor fare på grund af risikoen for forlis ved Vendsyssels kyster.

V

Vajd Plante, der indeholder blåligt farvestof, der kan udvindes af bladene ved at lade dem gære i urin.

Verdslig Ikke-kirkelig, i forhold til kirke og kloster, den del hvor alle må færdes.

Voergård Herregård ca. 15 km. sydvest for Sæby. Voergård blev i 1500tallet foræret til biskoppen i Børglum. Stygge Krumpen opførte på stedet et stærkt befæstet stenhus. Stygge Krumpen opholdt sig meget på Voergård.

Vikle Et stykke stof, firkantet evt. trekantet, som vikles om hovedet.

X

Y

Z

Æ

Ø

Å